

Научни закони рата

УДК 355.01

Мр Слободан Б. Микић, генерал-мајор у пензији

У чланку је аутор покушао да одговори на једно од основних питања науке о рату и постоје ли и који су то научни закони рата? У страној, а поготову у нашој теорији недовољно су разматрана та питања и нису потпуније и одређеније дефинисани и објашњени неки од закона рата.

Аутор заступа став да ратом владају законитости и закони, слично као и другим друштвеним појавама, и издваја и дефинише два закона о рату: закон настајања рата и закон односа снага у рату. Дефинисањем и објашњењем тих закона аутор је покушао да објасни њихове карактеристике, основну структуру и начин испољавања у рату. Полазећи од карактеристика рата, наглашава њихову општост и начелност као изузетно сложене друштвене појаве. Осим тога, предлаже критичко разматрање и истраживање закона који се односе на рат, преиспитивање датих предлога и сучељавање аргумената и резултата научног истраживања.

Рат, као изузетно сложена друштвена појава,¹ одувек је привлачио пажњу и радозналост практичара (државници и војсковође), али и теоретичара. Због последица које изазива и утицаја на целокупни живот и стање на просторима које захвата, нужно намеће потребу да га разматрају и истражују с изузетном пажњом и озбиљношћу сви релевантни субјекти, који могу да одговоре на значајнија питања која се односе на ту појаву. У историји људског друштва рат постоји од времена распада првобитне заједнице до садашњих дана (око 10 000 година), али још увек има много питања која се односе на ту појаву, која су остала без правих одговора. Разлози за то су бројни, почев од оних који важе за све сложене друштвене појаве до оних који произилазе из специфичности рата као деструктивне појаве најоштријих сукоба и борби противника с потпуно супротним циљевима и неједнаким моћима и снагама.

¹ „Друштвену појаву бисмо друкчије могли назвати производњом извесних производа (промена), јер се повезано деловање људи уствари састоји у произвођењу одређених промена у дотадашњем стању света – било промена у природи (материјална производња), било промена у психи људи, односно у друштву (друштвене творевине и духовна производња). Друштвена појава је, дакле, у суштини, повезано деловање људи на природу, друштво и саме себе. Тиме је друштвеној појави јасно одређена садржина“ (Радомир Лукић, *Основи социологије*, Универзитет у Београду, 1962, стр. 151).

У настојању да истражимо научне законе рата пошли смо од следеће дефиниције: *рат је сложена друштвено-историјска појава која подразумева масован и интензиван сукоб држава или различитих друштвених скупова, заједница и снага унутар једне државе (нације, племена, класе, слојеви, верске и друге интересне групе и заједнице) а спроводи се пропагандном, политичком, економском и оружаном борбом ради остваривања међусобно супротстављених економских, политичких и војних циљева*. Једно од основних питања на које треба да одговори наука о рату (полемологија) јесте проблем постојања, дефинисања и деловања научних закона рата. Значај одговора на та питања произилази из проблема постојања и дефинисања научних закона као основе сваке науке. То је, заправо, централно питање на којем се она заснива, изграђује и унапређује њена теорија, јер „Научни закон је највиши облик научног сазнања и један од највиших циљева научног сазнања уопште. Сазнати закон појављивања неке појаве значи сазнати њену суштину, то јест начин на који, како и зашто та појава настаје, односно како се мења, расте или опада, развија се или нестаје“.² Откривање научних закона рата значајно је и због чињенице да у свету, и у нас, још увек има теоретичара који оспоравају или омаловажавају војну науку и поричу постојање научних закона рата.

Проблемом научних закона рата бавило се изузетно мало теоретичара. Нешто већу пажњу том питању посвећивао је део војних теоретичара у бившем Совјетском Савезу,³ који су под појмом научних закона рата подразумевали и неке тврдње и схватања који би пре могли да значе одређене законитости или карактеристике рата. Тако се, на пример, као закони рата наводе: „зависност рата од политичких циљева; ток и исход рата зависе од односа економских снага зараћених страна; ток и исход рата зависе од стања научних потенцијала; ток и исход рата зависе од односа друштвенополитичких снага и могућности зараћених држава; зависност исхода рата од односа војних снага сукобљених страна; зависност развоја и промена начина борбе од квантитативних и квалитативних промена ратне технике и нивоа морално-борбених квалитета људства и одлучујуће улоге односа материјалних и духовних снага зараћених страна итд.“⁴ Опште карактеристике наведених схватања закона јесу: 1) тежња да се издвоји и дефинише што више закона; 2) издвајање појединих елемената односа снага у посебне законе; 3) категоричне тврдње да у рату најчешће побеђују прогресивне снаге, што, на жалост, често није случај.

Ни у научној теорији која се бави питањима рата до сада тај проблем није довољно разматран и није дефинисан ниједан научни закон рата. Разлози за то су следећи: 1) општа неразвијеност полемологије, 2) војна

² Др Богдан Шеших, *Основи методологије друштвених наука*, „Научна књига“, Београд, 1978, стр. 275.

³ *Марксистичко-лењинистичко учење о рату и армији*, ЦОСИС, Београд, 1986, стр. 77–99.

⁴ *Исто*.

теорија је превасходно окренута пракси, а мање фундаменталним теоријским истраживањима рата, и 3) малобројни теоретичари и научници који се баве проблемима полемологије. Осим тога, откривање и дефинисање научних закона уопште, а у друштвеним наукама посебно, најсложенији је и најтежи задатак, који претпоставља дуготрајна, комплексна и обимна научна истраживања уз коректан (објективан) однос према властитој и туђој теорији и наслеђу, као и одбацивање идеолошких и политичких стереотипа и убеђења.

Све друштвене појаве имају своје узроке, настају под одређеним условима и њима владају законитости⁵ и закони. То важи и за сложене појаве којима се баве бројне друштвене науке, на пример, за појаве у сфери политичких односа или економије. Отуда и рат, као једна од најсложенијих друштвених појава, подлеже деловању законитости и закона, од којих зависе његов узрок, ток и исход. Такав закључак потврђује научне анализе сваког рата, јер се у њима јасно уочавају узроци и услови који су довели до његовог настанка и до крајњег резултата (победа или пораз). Без обзира на то што се то најчешће утврђује тек по завршетку рата или појединих његових етапа, чињеница је да и тако сложена појава као што је рат подлеже деловању закона. То што их основни протагонисти, пре свих руководеће државне и војне структуре, често не уочавају, не схватају или не користе њихове утицаје и не поступају према њиховим порукама не значи да тих закона нема, већ указује на неспособност и недораслост тих структура улози, положајима и задацима који су им поверени. Сада више нико не може порећи постојање закона рата, односно чињеницу да сваки рат има узроке и да не настаје случајно, тј. да је резултат дубоке кризе, противуречности и сукоба одређених противника. Дакле, у суштини, настаје законито. Такође, у рату победе или порази нису резултат случајности, већ објективних околности, дакле, законитих узрока и услова. То што у рату делују и одређене случајности не негира постојање закона, већ их само потврђује. Прецењивање и фетишизирање улоге, знања и способности појединих политичара и војсковођа често онемогућава уочавање постојања и деловања закона у рату, што често доводи и до неповољних резултата (пораз).

Проблем постојања законитости у рату био је преокупација многих војних теоретичара кроз историју.⁶ Научни закони и законитости рата су комплекснији од закона који делују у другим друштвеним појавама јер при формулисању закона рата треба, на одговарајући начин, узети у обзир и законе који се односе на појаве које, донекле, обухвата рат (економске, политичке, психолошке).

Специфичност и изузетна сложеност рата и закона који у њему делују нису препрека за њихово откривање, већ изазов научним радницима да се томе и стручно, промишљено и одговорно посвете. Чињеница

⁵ Законитости су правилности које се јављају у друштвеним појавама. То су, на неки начин, саставни елементи научних закона.

⁶ Хераклит, Тукидид, Маркс, Енгелс, Спенсер, Лењин, Фром и други.

да су откривени закони о многим друштвеним појавама (у сфери економије, политике, социологије) представља подстрек и пут да се на сличан начин приступи разрешавању проблема научних закона рата. У том поступку на располагању су сва достигнућа друштвених наука, њихова методологија као и тековине историјског и општег друштвеног развоја. Посебан значај у поступку откривања закона рата имају истраживања ратова кроз историју, њихових узрока и услова у којима су се догађали. Богата и разноврсна историјска литература и грађа су значајни као аргументација. Највећи значај има изучавање историје војног мишљења (теорије) и деловања у припремама и у процесу рата.

Услови за откривање закона рата

Решавање основног проблема у науци о рату – откривање, дефинисање и објашњење закона рата изузетно је сложен, тежак и одговоран задатак, који од научних радника захтева велике интелектуалне напоре. Остваривање тог циља подразумева стварање неколико услова⁷ за научни рад.

Прво, научни радници и институције треба да се изборе за разумевање потребе и значаја откривања, дефинисања и разраде закона рата. Јер, још увек међу војним теоретичарима и научницима, а поготову код руководећег војног кадра, нема довољно воље и решености за улагање потребних напора и стварања услова за разрешавање тог проблема у полемологији.

Војна наука у целини, посебно у том домену, још увек је превише окренута пракси. Недостају осмишљена, организована и потпунија научна истраживања фундаменталних проблема и питања војне науке, какав је, између осталих, и проблем научних закона рата. Када сви значајни субјекти схвате значај и потребу за откривањем и коришћењем порука и захтева научних закона и законитости рата и оружане борбе тада се могу очекивати и одговарајући резултати у разрешавању проблема у том домену војне теорије. Развоју војне науке у тој области највише могу да допринесу државне и војне структуре, од чијих склоности и воље непосредно зависе усмерења, организација, финансирање и резултати научног рада у домену полемологије.

Друго, објективност научних радника је најзначајнија у поступку истраживања закона рата. Основно и стално опредељење истраживача мора да буде трагање за истином, без обзира на то колико је она непријатна у одређеном времену и у односу на створене митове, свест и стереотипе у властитој средини и друштву. Због тога треба одбацити идеолошке предрасуде и искључивости, како у односу на поједине друштвене системе, тако и у односу на филозофске правце, а поготову

⁷ „Услов је оно од чега нешто друго зависи. Услов је чинилац без кога не би могло доћи до настанка одређене појаве. Услов је делатност којом нешто постаје ствар“ (Михаило Марковић, *Филозофски основи науке*, САНУ, Београд, 1981, стр. 628–660).

у односу на актуелне политичке потребе. Основна оријентација научних радника треба да буде свестрана, објективна и на науци заснована анализа и истраживање свих чинилаца рата – узрока, услова, веза, односа и последица, и његовог односа према сродним појавама вишег нивоа општости и значаја.

Војна наука, како на Западу, тако и на Истоку, у досадашњем развоју, увек је била оптерећена и подложна утицајима владајућих државних и политичких структура. Често је војни кадар (теоретичари и научници) имао апологетски однос према владајућим друштвеним структурама, што им је онемогућило да дођу до објективне истине о многим научним проблемима. То се нарочито види у истраживању савремених ратова. Осим тога, постоји и фетишизација искустава из ратова у новијој историји, поготову код учесника савремених ратова, који веома често некритички оцењују услове, узроке, ток и, нарочито, резултате појединих бојева, операција или рата у целини. Ако се то и може разумети када је реч о учесницима ратова, такав приступ не би смели да имају научни радници, јер је то велика, често и највећа препрека у постизању научних сазнања, а поготову у откривању научних закона рата. Једино непристрасан, ка истини усмерен, критичан научни рад може дати праве резултате у свакој, па и војној науци. При томе, изузетно је значајно објективно оцењивање и истраживање утицаја и улоге руководећих личности (војсковође и државници) у ратовима и појединим стратегијским операцијама. Јер, често се њихова улога прецењује, нарочито ако су то личности на победничкој страни и ако после рата заузимају највише државне или војне функције, те су у прилици да пресудно утичу на друштвена кретања, па и на науку.

Треће, треба користити све релевантне податке, искуства и резултате истраживања о ратовима од њиховог настанка до садашњих дана.⁸ О протеклим ратовима постоји обимна историјска и научна литература, поготову у оквиру војне историје, али је она веома различитог степена вредности и поузданости. Но, ипак је то основ за научна истраживања, при чему су најзначајнија истраживања и радови који се односе на принципе, теореме, хипотезе, теорије, законе и остала релевантна питања везана за ратове. Такође, постоји потреба за коришћењем теоријских и научних резултата научних дисциплина које се баве изучавањем појава које утичу на рат или су део његовог садржаја (економске, политичке, психолошке и техничке науке, али и друге). Из њиховог домена су питања и проблеми економске, политичке, психолошке, пропагандне борбе и утицај технике на ратна збивања и резултате. Изузетан значај за успешно истраживање закона рата има социологија, тј. њене теорије о друштву, посебно о друштвеним појавама, с тежиштем

⁸ По неким проценама, у досадашњем историјском развоју друштва у свету је вођено око 15.000 – 20.000 ратова. Према истраживањима Жан Жак Бебела, у последњих 5.500 година било је 14.513 ратова (Брацо Ковачевић, *Рат*, „Светови“, Нови Сад, 1995, стр. 15–30).

на изучавању друштвених сукоба (поготову борби). Полемологија се, уосталом, као посебна наука развила из социологије, те је логично да полази од сазнања и искустава те опште науке о друштву и њених метода истраживања друштвених појава.

У истраживању рата неопходан је мултидисциплинаран приступ проблему законитости и закона рата. Уско специјалистички, често индивидуалан приступ питањима која се односе на рат био је, али и још увек, недовољан за разрешавање најсложенијих, фундаменталних питања из тог домена.

Четврто, висок стручни и специјализовани кадар за истраживања у домену полемологије основни су услов за успешност и објективност истраживања (као, уосталом и за сва друга специјалистичка и фундаментална истраживања). Стање научног кадра у домену полемологије је незадовољавајуће, како у свету, тако и у нас. Веома су ретки научници који се баве тим проблемима, а ако се и баве проблемима рата, то су уопштени покушаји, од случаја до случаја. То су, углавном, примењена истраживања из домена ратне вештине и војне теорије. Успешно разрешавање тих проблема налаже потребу за изградњом такве кадрове базе која ће омогућити потпунија и усмеренија фундаментална истраживања најзначајнијих питања рата. Као, на пример, откривање, дефинисање и разјашњавање научних закона рата и њихов утицај на припрему, ток и резултате рата и његових етапа.

Пето, проблем се може успешно решавати обезбеђењем одговарајуће организације научноистраживачког рада, јер садашња организација не задовољава потребе истраживања фундаменталних питања рата. Наиме, неопходно је да се најзначајнија питања из домена полемологије и науке о оружаном борби решавају у једној институцији, да би се обезбедило успешно решавање наведених и других суштинских проблема из тих научних дисциплина. Таква институција би требало да буде центар за окупљање свих научних радника који се баве појединим питањима и проблемима рата (пропагандни, политички, економски, технички, психолошки, етички, демографски и други проблеми).

Закони рата

Откривање и дефинисање научних закона рата је најважније питање науке о рату. То је основни задатак полемологије и од њега зависи успешно разрешавање свих других проблема. Осим тога, то је и услов за свестрано и нормално изграђивање њене целокупне теорије. Научни закони који се односе на рат имају и изузетан практичан значај, јер упућују на правац, методе и средства за разрешавање најзначајнијих питања из домена одбране земље и употребе оружаних снага.

Научни закони рата су општи, јер се односе на рат као сложену појаву која има бројне садржаје, носиоце и узроке, и која зависи од бројних услова. Рат је веома динамичан процес, у којем се непрекидно испољавају супротстављене воље, циљеви, снаге и способности зарађе-

них страна. Због тога ти закони имају општи оквир за разумевање и тумачење рата и његове суштине, као и за предвиђање његовог тока и исхода. Мања или већа одступања појединих догађаја у рату од општег тока не умањују значај општег деловања тих закона. Нормално је да се због промене услова мења и ток ратних догађања. Научни закони рата управо полазе од постојања одређених услова, што треба увек узимати у обзир у разматрању проблема постојања и деловања тих закона. То је задатак субјеката који су по функцији обавезни да то знају и да према томе делују.

Узрочне везе унутар рата треба да се искажу научним законима. Помоћу закона се утврђују суштинске релације унутрашњих сегмената (садржаји и појаве) који утичу на настајање, ток и резултате рата. То су оне везе и односи који рат издвајају од других појава и чине га посебним, тј. јединственим. Помоћу тих унутрашњих веза омогућава се настајање и деловање закона. Рат подлеже законима узрочности, јер није случајна појава. Напротив, он је резултат деловања многих узрока и стицаја бројних услова. Чињеница да су ратови, као појединачни историјски догађаји, непоновљиви не значи да не подлежу деловању општих закона који важе за све ратове. Сваки рат је нужно само појавни облик опште појаве. За њега важе све опште, основне (генералне) карактеристике рата као појаве. Посебност и различитост појединих ратова не негира његову општост, већ само указује на утицаје посебних, конкретних услова и узрока сваког рата. Како се људско друштво налази у процесу непрекидног кретања и мењања, тако се и рат, као појава, налази у процесу прилагођавања општим друштвеним кретањима у одређеном времену.

Закони рата су стални, дају трајне законитости те појаве, уз услов да се увек узима у обзир историјски тренутак у којем се рат догађа и специфичности конкретних услова и чинилаца. Тиме закони не губе на значају, већ само потенцирају улогу субјективног чиниоца у њиховом схватању и примени у конкретној стварности. Као и сви други закони у друштвеним наукама, и закони рата су подложни преиспитивању, допуњавању и усавршавању према развоју друштва и стања и достигнућа у наукама (посебно у друштвеним наукама).

На основу научних закона о рату треба да се: а) сазна његова суштина, структура, функција и везе са сродним појавама; б) рат научно и потпуно објасни, и с) предвиде његово настајање (почетак), ток и исход (што и јесте најважније, уједно и најтеже, али не и немогуће). Из наведеног се може закључити да *научне законе рата чине битне, нужне, стабилне везе и односи између разних аспеката и елемената рата, као процеса, од којих зависи његов настанак, ток, развој и исход.*

Досадашња сазнања о друштвеним појавама, законима који у њима делују, стања научне мисли, као и изузетна комплексност рата као појаве, указују на вероватноћу да постоји више закона који се односе на рат. Проблем је у томе што они нису јасно назначени, нити

дефинисани. Бројни аргументи указују на потребу да се издвоје два научна закона рата: 1) *закон настајања рата* и 2) *закон односа снага у рату*.

Закон настајања рата

Проблемом појаве и настанка рата бавили су се, кроз историју, многи научници, теоретичари, политичари и војсковође. Резултат тих разматрања су бројне теорије о рату и његовим узроцима.⁹ По правилу, све те теорије су једностране или искључиве, и последица су времена у коме су настале, али и положаја и припадности теоретичара који су их стварали. Најчешће су оптерећене друштвеним статусом, идеолошким и политичким опредељењем њихових твораца (припадност класи, сталежу, нацији, вери, партији или управљачком слоју у конкретном друштву). Одређеном теоријом, многи аутори су настојали да оправдају рат који води њихова друштвена група, држава или политичка организација. Појединци су и због личних интереса стварали или подржавали одређене теорије, које су, самим тим, морале да буду једностране и ненаучне. Објективна тешкоћа за утврђивање правих узрока ратова (и сваког рата понаособ) јесте изузетна сложеност те појаве, с бројним чиниоцима и условима који до ње доводе. Да би се одговорило на суштинско питање о настајању рата неопходно је да се издвоје најважнији услови који су изазвали ту појаву уопште и сваки рат понаособ. Пут до тог одговора води кроз историју, од услова који су довели до настанка првих ратова у људском друштву.

Чињеница да су феномен рата изучавали бројни научници указује на опште прихваћен став да рат није био познат у првобитној заједници, док је друштво било на ниском степену развоја, док су људи били економски равноправни (у сиромаштву), док није било вишка производа, док друштво није почело економски да се раслојава. Тек када су поједине скупине људи почеле да производе више него што им је било потребно за преживљавање и када су се издвојиле повлашћене групе људи (које су имале вишак производа и одређени већи утицај – претечу власти) настали су први неспоразуми и сукоби, који су касније довели до новог феномена – рата.¹⁰ То је време распада првобитне заједнице и настанка робовласничког друштва. Дакле, *основни узрок за настајање рата био је економски*, што не треба занемарити ни у садашње време, када се разматрају узроци ратова уопште и сваког рата понаособ. То би могао да буде основ и упориште за откривање и дефинисање *научног закона о настајању рата*, уз узимање у обзир специфичности историјских услова за сваки конкретан рат (време у коме настаје).

⁹ Неке од теорија о узроцима ратова су: етичка, биолошка, малтузијанска, геополитичка и марксистичка теорија.

¹⁰ Ерих Фром, *Анатомија људске деструктивности*, књига II, „Напријед“, Загреб, 1975, стр. 34–41.

Економске узроке ратова уочио је још грчки историчар Тукидид (455–396. године п.н.е.),¹¹ када је закључио да се ратови воде најчешће ради стицања материјалне користи (плодна земља, погодан географски положај, повољна морска обала, узимање робова итд.). Времена су се мењала, друштво се развијало, али је економски чинилац био доминантан у свим ратовима. Из њега су изведени и политички¹² и други (социјални) услови који стварају претпоставке за настајање рата. Економске (материјалне) претпоставке су основ за стварање политичких услова, политичког деловања и утицаја на људе. Политика је продукт економских услова, уз специфичности које јој дају одређени субјекти у оквиру политичке структуре и организације друштва (државни органи, партије, класе, слојеви, државници). Чињеница да је рат историјска категорија (да је настао на одређеном степену развоја друштва) такође потврђује став да су економски услови основна претпоставка за настајање рата. Коначно, свака објективна и научна анализа било којег рата (кроз историју) потврђује наведени закључак. На основу наведеног, научни закон настајања рата гласи: *рат, као изузетно сложена друштвено-историјска појава, настаје када друштвено-економски, а на основу њих и политички сукоби, уз одређене унутрашње и спољне услове, достигну такве размере да их водеће субјективне снаге (у држави или међународној заједници) не могу (или не желе) решити другим методима и средствима (договорима – помирењем или компромисом), осим масовном оружаном (укључујући и пропагандну, политичку и економску) борбом.*

Наведена дефиниција има следеће карактеристике: општост, узрочност, развојност и историчност. Примедбе би могле да се односе на њену велику начелност (уопштеност), али је то нужно због карактера појаве о којој је реч, а она постоји (више или мање) код многих закона у друштвеним наукама. Закон настајања рата је уопштен, јер се односи на објашњење тенденције друштвених кретања. Он је вероватан (могућ) уз одређене опште претпоставке за његово настајање и разумевање. Скоро сви друштвени закони су закони општих тенденција и због тога их је тешко дефинисати.

Закон се односи на све ратове кроз историју (и будуће) и због тога је општи. Даје само оно што је заједничко у генези свих ратова (њиховом настајању). Истиче се најкраћа карактеристика рата као појаве и наглашава функционалногенетичка суштина рата. Узрочност је изведена издвајањем комплексних и збирних одређења могућих узрока сваког рата. Примат је дат економским узроцима, јер је то историја до сада недвосмислено потврдила. Из њих се изводе и сви остали, пре свега политички узроци. Узроке треба схватити као доминантне услове који доводе до настајања сваког рата. Општост узрока не противуречи њиховом специфичном разматрању у свакој конкретної ситуацији.

¹¹ Тукидид, *Пелопонески рат*, „Матица хрватска“, Загреб, 1957.

¹² Под политичким чиниоцима треба подразумевати и идеолошке, верске и националне чиниоце.

Развојност рата полази од друштвених сукоба у држави или међународној заједници (зависно од врсте рата). Упућује на нужан поступак спознаје и схватања читавог процеса развоја тих сукоба, од противуречности, преко сукоба различитог садржаја и интензитета (борби) до најоштријих деструктивних акција и антагонистичких деструктивних сукоба какав је рат.

Суштински чинилац и проблем од којег зависи настајање рата јесу *услови*.¹³ Најважнији и пресудни услови за настајање рата су *узроци*, који неизоставно доводе до те најсложеније и ретроградне друштвене појаве. Сагледавање опасности и предвиђање могућности избијања рата претпоставља управо схватање и процену услова који могу узроковати рат. Најчешће грешке се чине управо у сагледавању свих правих, потпуних и релевантних услова који одређена друштва (државе) воде ка рату. Такве грешке чине руководеће субјективне снаге (политичари, државници, војсковође) које одлучују о најзначајнијим питањима у конкретном друштву (и у међународној заједници) због своје идеолошке индоктринације, политичке оријентације, недовољне стручности или психичке конституције. Сваки од наведених чинилаца на свој начин омета руководеће субјективне снаге да реално, објективно, правовремено и делотворно процене ситуацију, предвиде будућа кретања у друштву и донесу одлуке примерене времену и потребама друштва.

Услови се деле на две основне категорије, на: 1) унутрашње (интерни) и 2) спољне (екстерни) услове. Сваки рат, унутрашњи (грађански) или међудржавни, зависи и од једних и од других услова. Грађански рат више зависи од унутрашњих, а мање од спољашњих услова, док међудржавни ратови више зависе од спољашњих (међународни) услова. Но, и зависност рата од одређених услова је веома различита и специфична за сваки конкретан рат, зависно од тога ко су актери, од времена и од специфичности основних услова.

Под *унутрашњим* условима подразумевају се оне појаве унутар земље (земаља) које доприносе да се односи и сукоби толико заоштре да могу довести до избијања рата (грађанског или међудржавног). У ту категорију спадају: економски, политички, војни и историјски услови.

Економски услови су најзначајнији за појаву каква је рат. Чини их мноштво елемената, а основни су: природна богатства и ресурси; производне снаге (људски чинилац и средства за производњу); степен достигнутог економског развоја (материјални и културни ниво, животни стандард); степен техничко-технолошког развоја; степен научног развоја и улога науке, као и продукциони односи (у чијим су рукама средства за производњу, капитал, организација, утицај на услове производње и стицање дохотка и расподела вишка вредности и профита).

Политички услови су по значају одмах после економских услова. Они су, у ствари, производ економских односа и услова, јер је политичка

¹³ Услови су појаве од чијег постојања зависи нека друга појава у целини или делимично а *узроци* су неки од услова без којих до одређене (конкретне) појаве не долази. То су, другим речима, пресудни услови.

организација друштва специфична форма економске основе сваког конкретног друштва. Кроз политичку организацију се усмерава, контролише и мења економска база друштва, одређује правац развоја и обезбеђује прерасподела дохотка и њено усмеравање на одређене друштвене и личне потребе. Политичке услове чине: унутрашња структура друштва (друштвене групе – организоване и неорганизоване); политичка организација друштва (облик, државне институције и њихова улога, начин остваривања власти, стабилност власти); уставно-правни елементи; место и улога грађана у систему власти; идеологија и њена улога у друштву, и друштвене супротности (врсте, суштина и степен изражености).

Војни услови су такође бројни и веома сложени, а на рат као појаву утичу на непосредан и посредан начин. У њих спадају: геостратегијске карактеристике и значај територије; војна организација друштва; величина, структура, опремљеност и борбена вредност оружаних снага; улога и утицај оружаних снага у друштву; демографски потенцијали; материјалне резерве за вођење рата и морални чинилац код становништва и оружаних снага.

Историјски услови, односно историјско наслеђе и искуства из раније вођених ратова на неком простору имају одређени значај за настајање рата. Њихов утицај се огледа кроз ратничку традицију, морал, савезнике и искуства везана за припреме и ток ратова. Сваки рат је специфичан, али то не значи да треба занемарити и искуства из ранијих ратова, поготову када је реч о ратовима на истом простору или против агресора са истих простора. Унутрашњи услови су важни за сваки рат, а одлучујући за грађански рат, који има многе особености по којима се разликује од других врста ратова. Сваки од наведених унутрашњих услова има општи значај за рат, али свака конкретна држава (друштво) има многе специфичности које исту категорију услова чине посебном (особеном), различитом од такве категорије у другој земљи, било да је реч о квалитету, квантитету или интензитету и степену утицаја на општу ситуацију и стање које може да доведе до рата.

Спољни (међународни) услови су одувек утицали на могућност избијања рата. Њихов значај је временом постајао све већи, како за међудржавне, тако и за грађанске ратове. Основне категорије међународних услова јесу: економски, политички и војностратегијски услови.

Економски услови имају првенствени утицај на настанак сукоба који могу да доведу до рата. Општи развој света (и сваке државе понаособ), економска и свеукупна моћ непосредно зависе од економских услова. Историја недвосмислено указује на бројне примере у којима је економски чинилац био основни мотив и циљ за зарађене стране (пре свега, за агресоре).¹⁴ Помоћу рата се настојало доћи до сировина, радне снаге, туђих богатстава и потенцијала. Сви најважнији ратови, кроз историју, па и у садашње време, у основи имају економски чинилац.

¹⁴ То је био случај у оба светска рата.

Политички услови, као наставак економских услова, умногоме утичу на настајање криза у међународним односима и на њихово прерастање у ратове. Међународни политички односи карактеришу се веома великим супротностима и интересима. Кроз те односе свет исказује сву своју различитост – идеолошку, класну, националну, верску, у домену људских права, информативно-пропагандне могућности и различитости. Сублима^т свих тих политичких услова је политичка моћ, која је веома различита у савременом свету. Ту моћ обилато користе и веома често злоупотребљавају доминантне силе, водеће светске земље, поготову оне које у одређеном временском периоду имају моћ и понашају се као хегемони. У историји је било више случајева стварања тзв. новог светског поретка, у којима је увек нека тада моћна сила или коалиција, била доминантна у креирању светских збивања и наметању својих „образаца“ понашања у међународним односима. Међународне организације и институције су, по правилу, само правни оквир кроз који водеће (а то су и најмоћније) силе остварују своје економске и политичке интересе.

Војностратегијски услови су део свеукупних међународних услова који делују на заостравање или смиривање сукоба. Њих политички чинилац користи за остваривање циљева доминације или одбране интереса. У ту категорију услова спадају: географски положај одређене земље или региона, војна моћ потенцијалних ратних противника и њихова спремност и могућности у могућем рату. Сваки од наведених чинилаца је сложене структуре и вишезначан, што се мора узимати у обзир приликом разматрања стања и могућих утицаја на будући рат.

Улога субјективног чиниоца у процесу стварања услова за настајање (избијање) рата је изузетно значајна. Она је тројака: 1) учествовање субјеката у стварању многих услова од којих зависи избијање рата; 2) способности да схвате конкретне услове који могу довести до рата и 3) доношење одлуке да се крене у рат.

Рат, настаје уз одлучујуће учешће људског (субјективног) чиниоца. Сви друштвени сукоби су, у суштини, сукоби људи – разних друштвених група и скупина. То важи за све врсте борби, па према томе и за рат. Људски чинилац у настајању рата носилац је свих акција или је руководећа структура која доноси одлуке о почетку и току рата. Људи су делотворни (акциони) део свих услова као чиниоца који доводе до тренутка када настаје сваки рат – без људи нема рата.

Руководеће структуре, одговарајуће институције и државници имају изузетну улогу у схватању, процени и предвиђању стања и токова друштвених кретања. Од њихових способности и залагања зависи реално и објективно тумачење релевантних услова који могу да доведу до рата. Они су, с обзиром на положај у друштву, у стању да друштвене сукобе ублажавају или даље заостравају, да их усмеравају ка решавању мирним путем или борбом – ратом. Коначно, највиши руководиоци (политичари, државници и војсковође) могу да доносе судбоносне одлуке за државу, грађане или своје следбенике (нација, слој, партија,

конфесија) о укључивању у рат. Они, у ствари, одлучују о томе да ли ће се ступити у рат или ће се сукоби решавати на разуман, демократски и хуман начин – преговорима и споразумима.

Закон односа снага у рату

Сваки рат је сукоб антагонистички супротстављених страна. Од првих почетака рат је значао оружану супротстављање (али и друге облике и врсте супротстављања) и борбу противника који су поседовали одређени ниво снага које су улазиле у рат, учествовале у његовом току и доприносиле његовим етапним и коначним резултатима. Чак и протагонисти првих ратова (у ствари, битака) узимали су у обзир елементе односа снага (иако је то био веома прост однос, по правилу, само однос тадашњих војних снага) када су се одређивали за рат и учешће у њему. Тежили су да, колико год је то било могуће, окупе под своју команду и организацију бројнију и боље организовану и наоружану војску од оне коју има противник и да битку воде у условима (окружење, простор и време) који су за њих повољнији. Од тих почетака до садашњих дана незаобилазан је проблем односа снага у рату. Њиме су увек заокупљени сви чиниоци који одлучују о рату – војсковође, политичари и највиши органи руковођења земљом. Успешно разрешење тог проблема омогућава доношење реалних и ефикасних одлука, које утичу на исход рата. Неуспех у процени и примени односа снага значи и неуспех у рату – пораз.

Честе су дилеме о томе ко може да победи у рату – јачи или слабији. Има чак и мишљења да у рату (или његовом делу – етапи) побеђује и слабији. Такве тврдње су без довољно ваљаних доказа, а најчешће потичу од појединих политичара, па и неких историчара. По правилу, при томе се превиђају неки суштински чиниоци од којих зависи однос снага, као што су тзв. нематеријални чиниоци (морално-вољни, обученост, припремљеност, учешће осталих друштвених структура и потенцијала у рату итд.). Поједностављење односа снага ратних противника доводи до многих погрешака и нереалних закључака о исходу рата (или појединих етапа).

Разматрање питања односа снага у рату намеће потребу да се дефинишу и разјасне одређени појмови, као што су: моћ, сила, снага, елементи односа снага и њихов међусобни однос (везе), и последице у оквиру рата, као појаве вишег реда (нивоа).

Моћ. Постоје бројна, различита гледишта и дефиниције моћи уопште и њених специфичности и сегмената. У основи, постоје две врсте моћи: а) моћ као стваралаштво и б) моћ као потенцијална способност за доминацију или владање над одређеним структурама у конкретном друштву или у међународној заједници. Моћ је, у ствари, потенцијална и акумулирана способност конкретних друштвених структура, заједница или држава за остваривање одређених утицаја и промена на неком простору (држава, регион или међународна заједница) кориш-

ћењем појединих облика и средстава силе. Моћ може да буде економска, политичка, војна и општа (друштвена, свеукупна) моћ.

Економска моћ је производ економских потенцијала и природних извора сировина, технолошке моћи, развијености и ефикасности привреде (нивоа друштвеног производа), оствареног нивоа животног стандарда и укупног привредног развоја. Она обухвата и учешће државе у међународној размени (спољна трговина), финансијским трансакцијама (суфицит или дефицит), поседовање капитала и девизних резерви. Економска моћ је основ на којем се граде све друге врсте моћи.

*Политичка моћ*¹⁵ је садржана у способности владања, наметања своје воље другоме и подређивања људи или заједница (групе, слојеви, нације, државе) циљевима онога ко је поседује. Политичка моћ је у поседу друштвених група, слојева, носилаца власти. Најзначајнија политичка моћ је сконцентрисана у политичким структурама – партијама, класама и држави. Та моћ се заснива на економској снази, а чине је: друштвено-политички систем, становништво и територија, идеологија, пропаганда и војна сила.

Војна моћ је свеукупност материјалних, политичких и духовних вредности одређеног друштва (државе) које владајућа политичка структура (власт) може користити за решавање одређених задатака и за потребе остваривања циљева у рату.

Друштвена (општа, свеукупна) моћ је израз постојања и деловања економске, политичке и војне моћи конкретних друштвених структура или заједница (држава).

Сви видови моћи остварују се помоћу различитих облика, метода и средстава силе. Моћ је предуслов за остваривање општих (или парцијалних) друштвених циљева.

Сила је средство којим се остварују одређене промене у друштву и постижу постављени циљеви. Заснива се на моћи, која одређује врсту, облик, степен и интензитет коришћења силе. Сила је примена средстава принуде ради остварења сопствених интереса. Подразумева прописивање, утврђивање и употребу средстава принуде за решавање појединих или општих (животних) проблема и питања у друштву или међународној заједници. Остварује се претњом или употребом средстава физичке или друге принуде, а у рату су то обавезно оружана средства принуде. Методи и средства принуде, тј. силе су различити (политички, економски и војни).

Политички методи и средства су: непријатељска пропаганда, идеолошки притисци, психолошка дејства, интересне сфере, манипулације људским правима, суспензија и искључивање из међународних организација и институција, и други.

Економски методи и средства су: ограничавање или потпуна забрана спољнотрговинских односа и размене (ембарго); економске мере ради

¹⁵ Др Радослав Стојановић, *Сила и моћ у међународним односима*, „Радничка штампа“, Београд, 1982, стр. 27.

придобиања савезника; економска помоћ; технолошка зависност; блокада имовине и средстава; конфискација и заплена средстава и имовине, и друге.

Војни методи и средства силе су: претња војном силом; прекид војне сарадње; ембарго над снабдевањем оружјем и војном опремом; војна помоћ и наоружавање противничке стране; демонстрација војне силе и изазивање инцидената; тероризам; интервенција и агресија.

Снага је укупна моћ јединствених субјеката и објеката која се испољава у одређеним условима, с одређеном енергијом, и има одређене ефекте. Снага може да буде потенцијална (општа претпоставка за коришћење) и ангажована, ефективна (користи се, испољава, делује у одређеним условима). У рату, зависно од услова, снага (снаге) може да се користи (испољава) с мањим или већим ангажовањем (делимично или потпуно). Снага сваког учесника у рату обухвата бројне чиниоце (елементи) – економске, политичке, војне и духовне, који се испољавају у одређеним условима (унутрашњи и спољни). Основни чиниоци снага у рату су: 1) економски; 2) политички; 3) војни и 4) духовни чиниоци.

Економска снага има велики значај у рату и различито на њега утиче као елеменат укупне(их) снаге(а) и као услов за ангажовање снага сваке зарађене стране. Економску снагу сваке државе чине: друштвени бруто производ; национални доходак; енергетски потенцијали; сировине; материјалне резерве; структура, ниво и квалитет развијености технике и технологије; степен научног развоја; ниво развоја и производње наоружања и војне опреме; структура и ниво школованости и стручне оспособљености становништва; број радно способног становништва; структура производње; размештај капацитета и њихова осетљивост; продуктивност рада; ниво економског развоја (однос основних економских параметара и броја становника); развијеност и структура саобраћаја и транспорта; девизне и монетарне резерве; ниво животног стандарда; могућност државе да задовољи опште и војне потребе; могућност преоријентације и прилагођавања привреде условима ратне производње итд.

Политичку снагу државе чине: социјално-класна структура становништва; национална (етничка) и верска структура, ниво и квалитет односа; стање и ниво остваривања људских права; политички систем – карактер, стање и ефикасност; политички односи са другим државама, и место и утицај у међународној заједници.

Војну снагу државе чине: број и структура становништва; број и структура становништва способног за учешће у рату; оспособљеност војних обвезника за рат; величина, структура, опремљеност и оспособљеност оружаних снага; ратне традиције, искуства, морал и патриотизам народа и оружаних снага, постојање савезника и уговорних обавеза; степен и врста сарадње и интегрисаности земље и оружаних снага у међународне војне структуре и организације.

Духовну снагу државе чине: степен и квалитет интегрисаности грађана и друштвених група у државну заједницу, квалитет и ниво испољавања патриотских осећања грађана, као и спремност да се боре за интересе државе којој припадају; ратне традиције и вредности; политика и доктрина одбране земље и степен усвојености од стране становништва; однос грађана према рату; моралне вредности друштва, њихов квантитет и квалитет; идеолошке вредности и убеђења грађана и њихов утицај на ангажовање у рату; друштвени проблеми и степен њиховог одраза на патриотизам, морал и ангажовање у рату.

Однос је узајамна одређеност која је резултат међусобне везе између појава, својстава или ствари. Може се сагледавати, упоређивати, мерити и процењивати (вредновати) на основу различитих критеријума и инструмената. На исти начин може се разматрати однос снага у рату. Питање односа снага у рату је вечита дилема, па су се њиме редовно бавили сви државници, војсковође и теоретичари, с мање или више успеха. То је био и остао првенствени задатак и пракса свих руководећих структура противничких страна у току припреме и у рату. Без комплексне, по могућности реалне, потпуне и стручне процене односа снага ниједна страна не улази у рат. Мањкаве, нестручне и необјективне процене односа снага доводе увек до неуспеха у рату или некој његовој етапи. Однос снага је основни и одлучујући чинилац за успех (победу) у рату.

Однос снага у рату је упоредни квалитативни и квантитативни показатељ вредности свих чинилаца рата за противничке стране. Служи и за сагледавање стања, упоређивање могућности и резултата сваке зараћене стране у процесу доношења стратегијских одлука за ангажовање оружаних снага и ратних потенцијала. Однос снага у рату је динамична (променљива) категорија. Подложен је непрекидном мењању, зависно од бројних услова и резултата ангажовања и успеха снага. То је непрекидан процес, који се испољава у рату као сложеној, али и променљивој појави.

Под односом снага подразумевају се и квантитет и квалитет појаве. Посебно је значајна реална и свестрана процена квалитативних сегмената односа снага, јер она даје основу за разумевање и деловање свих чинилаца ратне збиље и процеса. Процена односа снага у рату је изузетно сложен процес. Још увек није изграђена потпуна технологија тог рада, па има много импровизација, недовољно се користе егзактни методи и поступци и уноси превише субјективизма у тај веома одговоран и тежак задатак. Највише потешкоћа задаје поступак схватања, процењивања и вредновања квалитативних елемената односа снага, посебно у домену људског чиниоца и његово претварање у квантитет за егзактне мерење и упоређивање с противничком страном.

Однос снага у рату процењује се на основу сагледавања и вредновања бројних чинилаца. Основни чиниоци односа снага су: 1) економски; 2) политички; 3) војни и 4) духовни чинилац. Сви ти чиниоци се узимају у обзир при разматрању њиховог деловања за све зараћене стране. Поред њих на однос снага у рату непосредно и посредно утичу и услови,

пре свега *простор и време*. Обе наведене категорије утичу на рат квантитетом и квалитетом, као и чиниоци односа снага. Обе димензије треба схватити и третирати као дијалектичко јединство, при чему квантитет прелази у квалитет, и обрнуто. То је посебно значајно када се разматрају људски и духовни чинилац, што је и најтеже за праћење, сагледавање и мерење, па према томе и за упоређивање. Развојност и променљивост су сталне карактеристике свих чинилаца и услова који утичу на однос снага, што чини највеће потешкоће за извођење релевантних закључака и предвиђање исхода рата или његових етапа.

Најзначајније питање сваког рата, како са практичног, тако и с теоријског аспекта, јесте ко побеђује у рату и под којим условима. Проблем је у томе што одговор на то питање треба дати пре почетка сваког рата, или барем док је у току, јер се по завршетку рата зна победник. Полемике и различита схватања у вези с тим питањем постоје од настанка рата, као појаве, до садашњих дана. Одговор би морао да се тражи на основу скупа вредносних чинилаца који опредељују исход сваког рата. Тај опредељујући квалитет који даје одговор на постављено питање јесте однос снага у рату. *У рату, по правилу, увек побеђује страна која има повољнији однос снага,¹⁶ која је јача, која има предности над противником и која их зналачки и стваралачки користи.* Честа су мишљења појединих политичара, па чак и теоретичара, да у рату може да победи и слабија страна. Таква тврдња је једнострана, јер није потпуно сагледан однос снага, било да су неки чиниоци непотпуно сагледани или је запостављена чињеница да је променљив однос снага у току рата и да постоји проблем преласка квалитета у квантитет, што се нарочито односи на људски чинилац (духовна сфера). Највећа грешка се чини у приступу односу снага, јер се узима у обзир само однос снага на почетку рата, али не и у моменту када се добија победник, што је једино релевантно за исправно доношење суда о томе ко је био јачи и ко је имао предности у односу снага. Крајњи исход рата или његових етапа зависи од односа снага, што је законита категорија, која се изражава кроз одређени закон, који се назива закон односа снага. Он гласи: *у рату, као и у његовим етапама, побеђује страна која има повољнији однос снага и која га стваралачки, плански, правовремено и одлучно користи, саобразно условима. Однос снага обухвата ангажоване снаге и потенцијале, унутрашње и спољне – економске, политичке, војне и духовне.* Наведени закон чини општи оквир и обухвата захтеве које треба да испуни одређена зарађена страна да би остварила свој

¹⁶ У Првом светском рату, на страни победника било је 25 држава (са њиховим колонијама и доминионима), чија је површина 17.987.000 km², са 266.940.000 становника и оружаним снагама јачине 10.685.000 људи. На страни поражених сила биле су три државе (са колонијама), површине 1.200.000 km², са 118.000.000 становника и оружаним снагама јачине 7.150.000 људи (*Војна енциклопедија*, Београд, 1969, стр. 338–416). У Другом светском рату, на страни савезника (победника) била је већина земаља света, са 63 милиона људи под оружјем, а на страни сила Осовине било је седам земаља, са тридесет милиона људи под оружјем (Шасен, *Историја Другог светског рата*, „Војно дело“, 1955, стр. 594).

циљ – победу у рату. Из дефиниције се могу издвојити следеће карактеристике: 1) да однос снага чине бројни чиниоци; 2) да за однос снага има изузетан значај економски чинилац – потенцијали и ресурси, пре свега ниво и квалитет њиховог коришћења, укључујући научни потенцијал и научни допринос; 3) посебан утицај имају политички систем, односи, стање у друштву и квалитет политичког живота; 4) војни чиниоци су одувек били саставни део односа снага, али увек, а поготову сада и у будуће, умногоме зависе од економских и политичких чинилаца; 5) духовни (морални) чинилац је важан у остваривању квалитета укупног односа снага и у целом процесу рата; 6) поред унутрашњих, све већи значај имају и спољни (међународни) чиниоци, било као окружење или као снаге и потенцијали који учествују у рату (у корист једне или обеју зараћених страна) на разне начине. Спољни чиниоци све више утичу на сваки рат (не само међудржавни већ и на грађански, где је њихов утицај све израженији, често и пресудан; 7) услови – простор и време, чине општи оквир и амбијент у којем се сваки рат одвија, па да би се извојевала победа снаге морају да буду зналачки ангажоване саобразно условима земљишта (и акваторије, ваздушног простора) и времена; 8) сви потенцијали и снаге које се ангажују у рату могу довести до повољног исхода уколико су руководеће структуре (државни и војни врх) дорасле обавезама и задацима које рат намеће. То значи да руководећа тела (поготову највиши руководиоци) треба да поседују способност сагледавања, процена и предвиђања стратегијских ситуација, да стручно и компетентно ангажују расположиве снаге и потенцијале; да стратегијске одлуке доносе правовремено, да припремама за обављање ратних задатака посвећују непрекидну и потпуну пажњу и, што је посебно важно, да донете одлуке бескомпромисно спроводе у дело. Оклевања, чести прекиди и застоји и мењање одлука (без већих разлога) погубни су за ангажовање снага у рату и за општи исход рата.

Закључак

Основно питање сваке научне теорије јесте откривање и дефинисање научних закона и објашњење њиховог деловања у оквиру одређене појаве. Успешно решавање тог проблема претпоставка је за изграђивање и унапређивање сваке научне дисциплине. С обзиром на стање науке о рату (полемологија) и њен значај у сваком друштву, тај задатак је изузетно важан јер до сада није решен не прихватљив и научно верификован начин.

У откривању и дефинисању научних закона о рату мора се поћи од општих карактеристика друштвених појава, искустава и резултата друштвених наука које изучавају неку од појава значајних за рат. Најзначајнија су искуства из социологије, политичких, економских наука и методологије друштвених наука. Историја, посебно војна историја, подлога је на којој се граде аргументи за истраживање рата, и поготову, научних закона рата. Све друштвене појаве су, мање или

више, сложене и веома тешке за истраживање, нарочито за откривање постојања и деловања научних закона у њима. Но, и поред тога, за већину друштвених појава откривени су и дефинисани закони који их објашњавају или делују у њима (многе политичке, економске и социолошке појаве), те нема разлога да се тај приступ не користи и када је реч о научним законима о рату. Наиме, рат је значајна друштвена појава, која веома дуго постоји у људском друштву да би могла да буде резултат неких случајности. Напротив, он подлеже многим правилностима (законитостима), које недвосмислено упућују на закључак да том сложеном појавом владају одређени научни закони. Рат настаје у одређеним условима, уз пресудан утицај конкретних узрока, што значи на основу деловања закона.

Развојност, као карактеристика рата као појаве, зависи од друштвених сукоба у сваком конкретном друштву. Зато је нужна спознаја читавог процеса развоја тих сукоба, од настајања противуречности, преко сукоба, борби, до најизраженије деструктивне акције и антагонистичког сукоба какав је рат. Противуречности и сукоби, у основи, настају поступно, што омогућава правовремено сагледавање услова и узрока који могу довести до рата. То је време у којем субјективне снаге могу да делују на спречавању или на припремама за рат. Рат треба разматрати и као историјску појаву, што значи да ће временом нестати из људског друштва, (истина у далекој будућности), на одређеном степену друштвеног и цивилизацијског развоја. Начелно, то се може очекивати када се достигне степен развоја цивилизације на којем неће бити већих противуречности и сукоба, и такав културни развој да се и најтежи проблеми могу решити на миран, хуман начин.

Досадашња истраживања рата указују на могућност постојања (засад) два основна закона рата: 1) *научног закона настајања рата* и 2) *научног закона односа снага у рату*.

Научни закон настајања рата је општи закон, који даје оквирна одређења услова и узрока који друштвене кризе и сукобе доводе до таквог степена заоштрености да резултирају ратом. Критички посматрано, тај закон има све мане и све особине сличних закона који се односе на друштвене појаве уопште. По томе је најсличнији законима који важе за политичке појаве у друштву. Без обзира на те недостатке, он је довољна основа за разумевање услова и узрока чија је последица рат.

Историја ратова, као и деловање и ангажовање органа руковођења на војним пословима и командовању оружаним снагама, од почетка до сад показују да је однос снага, као обавезна категорија, увек разматран и на основу њега су доношене све одлуке за рат и у рату. Природно, однос снага је прво био импровизиован, али се непрекидно усавршавао начин његовог процењивања, све до садашњих дана. То су чињенице које потврђују да је однос снага законита појава у рату, да има суштински значај и да одлучујуће делује на ток и исход рата у целини и сваке његове етапе. Од односа снага зависи успех у рату. Наиме, ко има повољнији однос снага и ко га стваралачки и у право време користи

ствара услове за победу у рату. То је и суштина *научног закона о односу снага у рату*. Њиме се даје основа за разумевање суштине ратних дејстава, за прогнозирање тока и исхода рата и његових периода. Он треба да буде основ за доношење стратегијских одлука и употребу оружаних снага и укупних потенцијала зараћених страна.

Поред закона рата, рат карактеришу и многе друге правилности. Оне су, у суштини, саставни елементи закона. Више законитости чини структуру закона, његов садржај. У пракси руковођења и командовања, као резултат ратних искустава, издвојена су и начела (принципи) који су се показали као значајни за постизање успеха у рату. Њиховим изучавањем баве се специјалистичке научне дисциплине (стратегија, оператика, тактика и теорија војног руковођења и командовања) у оквиру праксе у свом домену.

Истраживањем, откривањем, дефинисањем и разрадом научних закона који се односе на рат омогућава се обогаћивање и усавршавање теорије полемологије, али и стварају услови за унапређивање праксе органа и институција који се баве стратегијским питањима одбране и командовања оружаним снагама, поготову у домену процена ситуације, доношења одлука и предвиђања развоја догађаја у припреми за рат и у току рата. Истовремено, од научних закона рата не треба да се очекују рецепти и упутства за непосредну практичну делатност, већ само указивање на правце и начине којима се може долазити до најповољнијих решења. Колика ће корист бити од познавања и коришћења порука закона рата зависи од стручности, способности и одговорности органа руковођења и командовања одбрамбеним структурама и оружаним снагама. Свеобухватан, садржајан, објективан, идеолошки неоптерећен и тимски рад руководећих органа услов је за провођење интенција научних закона рата у дело.

Литература:

1. Бранко Боројевић, *Друга страна рата*, „Војно дело“, 1960, Београд.
2. *Војна историја*, (учбеник за Војну академију), ВИЗ, 1980, Београд.
3. Душан Вишњић, *Тезе о рату*, ЦВВШ ВЈ, 1994, Београд.
4. Душан Вишњић, *Појам оружане борбе*, ВИНЦ, Београд, 1988.
5. Група аутора, *Расправа о ратној вештини*, ВИЗ, Београд, 1991.
6. *Војна наука*, ВИЗ, Београд, 1971.
7. *Војна енциклопедија*, Београд, 1958–1961.
8. Лука Деспинић, *Токови, процеси и противречности рата*, ВИЗ, Београд, 1970.
9. *Војни лексикон*, ВИЗ, Београд, 1981.
10. Милан Зеленика, *Први светски рат 1914*, „Војно дело“, Београд, 1962.
11. Кастекс, *Стратегијске теорије*, „Војно дело“, Београд, 1960.
12. Клаузевиц, *О рату*, „Војно дело“, 1951.
13. В. К. Коноплев, *Научное предвидение в военном деле*, Москва, Воениздат, 1974.

14. Радомир Лукић, *Основи социологије*, Београд, 1962.
15. Луковић – Нижић, *Преглед историје ратова закључно са Првим светским ратом*, „Војно дело“, 1962.
16. Михаило Марковић, *Филозофски основи науке*, САНУ, Београд, 1981.
17. Славомир Милосављевић, *Истраживање политичких појава*, Београд, 1980.
18. Војин Милић, *Социолошки метод*, „Нолит“, Београд, 1965.
19. *Однос снага у савременим условима*, ВВА ЈНА, Београд, 1978.
20. *Однос снага у операцији ОНОР-а*, ЦВВШ, Београд, 1978.
21. *Правни лексикон*, Савремена администрација, Београд, 1970.
22. *Политичка енциклопедија*, „Савремена администрација“, Београд, 1975.
23. К. Попер, *Логика научног открића*, „Нолит“, Београд, 1976.
24. Ротмистров, *Историја ратне вештине 1–2*, ВИЗ, Београд, 1966.
25. Радослав Стојановић, *Сила и моћ у међународним односима*, „Радничка штампа“, Београд, 1982.
26. Радослав Стојановић, *Теоријска претпоставка истраживања рата*, „Међународна политика“, Београд, 29/78.
27. *Марксистичко-лењинистичко учење о рату и армији*, ЦОСИС, Београд, 1986.
28. Петар Томац, *Први светски рат*, „Војно дело“, Београд.
29. Тукидид, *Пелопонески рат*, „Матица хрватска“, Загреб, 1957.
30. Umberto Carteks, *Стратегијске теорије*, ВИЗ, Београд, 1960.
31. Богдан Шешић, *Општа методологија*, „Научна књига“, Београд, 1974.
32. Богдан Шешић, *Основи методологије друштвених наука*, „Научна књига“, Београд, 1978.
33. Шасен, *Историја Другог светског рата*, „Војно дело“, Београд, 1955.
34. Шварц, *Стратегија јуче, данас, сутра*, ВИЗ, Београд, 1968.